

פרשת בא: האם יש עניין להניח תפילין של רבינו תם

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את מצוות התפילין, החוזרת ארבע פעמים בתורה: "וְהָיָה לְאוֹת עַל-יְדֶיךָ וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֶזֶק יָד הוֹצֵאתָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם". כפי שראינו במקום אחר (עקב שנה ה'), נחלקו האחרונים האם כאשר עושים תפילין של ראש צריך שהתפילין יהיו חרוצות, דהיינו שיהיה בבתים רווח ניכר בין פרשה לפרשה, או שדי ברווח שאינו ניכר:

א. יש שסברו, שכאשר עושים תפילין חרוצות ניתן להימנע ממספר חששות. לדוגמא, נפסק שאין לשים דבק לאורך כל הרווח בין הפרשיות - ובתפילין מחורצות ברור שאין דבק בין הרווחים. כמו כן, לא די בכך שהתפילין יראו מחולקות מבחוץ באמצעות שרטוט, אלא צריך שיהיה חריץ בפועל בין כל רבע - ורק כאשר יש תפילין מחורצות, אדם מהשורה (שאינו מומחה) יכול לוודא שכך הדבר.

ב. יש שחלקו וסברו שאין צורך בתפילין מחורצות, וחלק אף התנגדו לכך וסברו שמדובר במעין הטעיה הנובעת מרצון בתי הייצור לתפילין להרוויח כסף. הם טענו, שמעבר לכך שבמהלך הדורות לא מצינו תפילין מעין אלו, כאשר עושים רווחים בתפילין יש חשש סביר שבמהלך הזמן יתקלקל ריבוע התפילין ויפסלו, וכפי שהעיר **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות ב, כא):

"ומיהו מהנסיין למדתי שאם אוויר בינתיים, עלול אחר כך ליפרד יותר ויותר עד שניכר לעין היטב האויר ואינם מרובעים לשיטת הגה"ק ה"חתם סופר" בהסכמתו לקסת הסופר. והעצה הנכונה שמחזיק התפילין אחר התפילה בבתים מהודקים מאד לבתים גופא, שזה מחזיק אותם שלא יתקלקל הריבוע, וכן עשיתי בבתים שלי."

בעקבות מצוות התפילין המופיעה בפרשה, נעסוק השבוע בהלכות תפילין. ראשית נראה את המחלוקת בין רש"י לרבינו תם, בסדר הפרשיות שבתפילין. לאחר מכן נראה את המחלוקת בפסיקת ההלכה, ואת השינוי שנוצר ביחס להנחת תפילין של רבינו תם במהלך הדורות. לסיום נראה, האם יש להניח את שתי זוגות התפילין יחד או בנפרד.

ארבעת הפרשיות

הגמרא מסכת מנחות (לד ע"ב) כותבת, שבתוך בית התפילין יש להכניס ארבע פרשיות: 'קדש לי', 'והיה כי יביאך', 'שמע ישראל', 'והיה אם שמוע'. בתפילין של יד כותבים את כל הפרשיות על קלף אחד ארוך, ובתפילין של ראש כל פרשייה כתובה בנפרד, כאשר בסוף התהליך מקפלים את ארבעת הקלפים ומכניסים אותם לבית על פי סדר מסוים.

באיזה סדר יש להכניס את הפרשיות לתפילין? הגמרא במסכת מנחות הגמרא כותבת, שיש לסדר את התפילין כאשר פרשת 'קדש' ו'והיה כי יביאך' מימין המניח, ו'שמע ישראל' ו'והיה עם שמוע' משמאלו. נחלקו רש"י ורבינו תם בביאור דברי הגמרא (ולמרות שהמחלוקת מובאת כבר בגאונים (ואף נמצאו עדויות בארץ ישראל לשני סוגי התפילין מתקופות קדומות), נקבעה המחלוקת על שמם).

מחלוקת רש"י ורבינו תם

א. **רש"י** (ד"ה והקורא) פירש, שסדר הפרשיות צריך להיות כסדר שהן כתובות בתורה, דהיינו: א. קדש לי. ב. והיה כי יביאך. ג. שמע. ד. והיה אם שמוע. כך פסק גם **הרמב"ם** (תפילין ג, ה), וכתב (שו"ת ס' רפט), שסיפרו לו 'חכמים נאמנים' שפתחו את התפילין של רב האי גאון - ומצאו שהם כשיטתו.

מדוע אם כן הגמרא בחרה להתנסח בלשון 'שתיים מימין המניח ושתיים משמאלו', ולא כתבה בפשטות שיש לכתוב את הפרשיות כסדר שהן בתורה? **הרא"ש** (תפילין ס' ה) תירץ, שהתפילין צריכות להיות באמצע הראש בין העיניים, כאשר שתי פרשיות נמצאות משמאל לאזור שבין עיניים ושתיים מימין, ולכן התנסחה הגמרא בלשון זו. ובלשונו:

"וקשה לרבינו תם, אמאי פלגינהו לקרות שתיים הראשונות מימין ושתיים האחרונות משמאל? הוי ליה לומר הראשונות מימין וכל האחרונות משמאל או איפכא ג' ראשונות מימין ורביעית משמאל. ויש לדחות לפי שהתפילין מונחים באמצע הראש ושתי פרשיות מימין האדם ושתיים משמאלו."

ב. **רבינו תם** (תוספות ד"ה הקורא) לא קיבל את שיטת רש"י, וטען שהעובדה שגמרא מתנסחת בלשון שתיים מימין ושתיים משמאל (ולא כותבת שסדרן כסדר הכתוב בתורה), עניינה להורות שיש לחלק את סדר הפרשיות לשתיים - פרשיות 'קדש' ו'והיה כי יביאך' מתחילות מימין המניח, ו'שמע' ו'והיה עם שמוע' מתחילות מצד שמאל, כאשר פרשת 'שמע' היא השמאלית ביותר.

נמצא שלפי שיטתו סדר הפרשיות הוא כך: א. קדש. ב. והיה כי יביאך. ג. והיה עם שמוע. ד. 'שמע'. שיטה זו נקראת גם 'הוויות באמצע', שכן בניגוד לפירוש רש"י בו פרשת 'והיה עם שמוע' אחרונה, לשיטת רבינו תם פרשת והיה עם שמוע סמוכה לפרשת והיה כי יביאך, והן בין פרשת קדש לשמע (ועיין הערה¹).

להלכה

כיצד נפסק להלכה? בעניין זה מצאנו שלוש אפשרויות:

א. המקובלים בעקבות **האר"י** (שער הכוונות, תפילין דרוש ד') סברו, שחובה להניח את שני זוגות התפילין. כלומר בניגוד לשאר הראשונים

¹ בראשונים הובאו שתי שיטות נוספות: א. **הראב"ד** (תפילין ג, ה) שמפרש כמו רבינו תם, שהוויות באמצע, אלא שמחליף את פרשיות קדש ושמע, דהיינו קדש הפרשייה השמאלית ביותר, ושמע הימנית ביותר. ב. **העיטור** (תפילין ז, ה), שהבין כדעת רש"י, רק הפך את סדר הפרשיות, דהיינו פרשיית קדש הימנית ביותר, אחר כך והיה כי יביאך משמאלה וכו'.

ולדרך הפשט בה יש מחלוקת בין השיטות, על פי דרך הקבלה יש עניין בשתי השיטות (ואף מעלתן של תפילין של רבינו תם גבוהים יותר מתפילין של רש"י), ולכן יש להניח את שני הזוגות. ובלשונו של **הבן איש חי** (וירא, כא):

"והנה בתחילה היו חושבין מחלוקת זו כשאר מחלוקת שסברה אחת בטלה, אך בא רבינו האר"י ז"ל והגיד בקבלה מפי אליהו זכור לטוב ששני הסברות אמת, וצריך למעבד תרומיהם (= שניהם), ומימות משה רבינו עליו השלום ועד הגאונים היו מניחים ב' זוגות, על כן יעשה ב' זוגות תפילין, אחד כסברת רש"י ואחד כסברת רבינו תם."

ב. **הגר"א** (לד, א) פסק להלכה כדעת רש"י והרמב"ם, והוסיף שאפילו אין עניין לחוש לשיטת רבינו תם ולהניחה מספק. בטעם הדבר נימק, שהרצה לחוש לכל השיטות, יגלה שיש להניח עשרות זוגות תפילין, שכן מעבר למחלוקת בין השיטות (עיין הערה 1) יש מחלוקת האם לשים את הקלף שוכב או עומד, האם פרשיות סתומות או פתוחות ועוד - ואם כן לא מתסבר לחוש דווקא לשיטת רבינו תם.

ג. **השולחן ערוך** (לד, א) בדעת ביניים, פסק מעיקר הדין כדעת רש"י והרמב"ם, אך הוסיף בעקבות **המהרי"ל**, שמי שמוחזק בחסידות יכול להניחם. מדוע דווקא במחלוקת זו יש עניין לחוש לחולקים? **הלבוש** (לב, to) תירץ, שכיוון ששיטת רבינו תם היא שיטת ראשונים רבים, לא יוצאים ידי חובה אם מניחים תפילין שסדר הפרשיות הפוך, ויש מקום ביד ובראש להניח שתי תפילין - נכון לחוש. ובלשונו: "ולפי שנחלקו בזה גאוני עולם ותפילין של אלו פסולין לאלו, ואמרו חכמים ז"ל מקום יש בראש להניח בוא שני תפילין וכן בזרוע, לכן נהגו קצת הרוצים לנהוג מדת חסידות ויראת אלהים ומנהגם כך בשאר ענינים, נוהגים לצאת ידי שניהם ועושין להם שתי זוגות תפילין כשתי הדיעות ומניחין שניהם."

למרות שהשולחן ערוך כתב שדווקא מי שמוחזק בחסידות יכול להניחם, בפועל כתבו האחרונים שבזמן הזה גם מי שאינו מוחזק בחסידות יכול להניח, ואין בכך יוהרה. הסיבה לכך היא, שבעקבות תורת החסידות שצעדה אחרי הקבלה אנשים רבים שלא בהכרח מוחזקים בחסידות הניחו שני זוגות תפילין, ולכן נפתח הפתח גם לשאר הציבור.

עם זאת, כיוון שתפילין של רש"י הן העיקר והנחת תפילין של רבינו תם היא רק ממידת חסידות, יש לברך על הנחת תפילין של רש"י. כמו כן, בניגוד לדעת המקובלים שכאשר מניחים תפילין של רש"י ורבינו תם יש לכוון לצאת ידי חובה בשתייהן, לשיטה זו כדי להימנע מהאיסור 'בל תוסיף' יש לכוון שיוצאים ידי חובה רק בזוג האחד, והזוג השני הוא רק בגדר רצועות בעלמא.

מקום ההנחה

ייתכן שלמחלוקת בין השולחן ערוך ולבין דרך הקבלה, ישנה השלכה נוספת:

הגמרא במסכת עירובין (צה ע"ב) כותבת, שיש מקום ביד ובראש להניח שני זוגות תפילין, וכפי שכותבת הגמרא במנחות (לז ע"א), בראש אזור זה הוא המקום שמוחו של תינוק רופס, וביד אזור זה הוא מהמרפק עד הקיבורת. אין מחלוקת בפוסקים היכן נמצא האזור שמוחו של תינוק רופס (עיין בית יוסף או"ח כז, ט), אך התעוררה מחלוקת מה נחשב מקום הקיבורת:

א. מפשט לשון הגמרא משמע שניתן להניח מהמרפק עד הכתף, וכן פסק **הגר"א** (שם, א ד"ה בראש). ב. **רבינו פרץ** (סמ"ק קנג) לעומת זאת הבין, שרק החצי התפוח לכיוון המרפק כשר להנחה (במרחק שני אצבעות מהמרפק כלפי מעלה), וכדבריו פסקו להלכה **השולחן ערוך** (כז, ז) ו**הרמ"א** (כז, א).

מחלוקת האחרונים

כיוון שכאמור הגמרא כותבת שיש מקום להניח שני זוגות תפילין, פסק **השולחן ערוך** (לד, ב) שבמקרה בו אדם מניח תפילין של רש"י ושל רבינו תם, עליו לכתחילה להניחם יחד, כדי שיהיה ניתן לקרוא קריאת שמע ולהתפלל עם שניהם. נחלקו האחרונים, האם יש להניח את שני הזוגות יחד, במקרה בו יש חשש שמא זוג אחד יהיו על היד במקום הכשר לדעת הגר"א, ופסול לדעת השולחן ערוך:

א. **הבן איש חי** (ח"י שרה, ו) סבר, שלמרות שלכתחילה יש לחוש לדעת השולחן ערוך ולעשות תפילין קטנות אותן ניתן להניח בחצי הסמוך למרפק, מכל מקום במקרה בו התפילין גדולות, כיוון שעל פי הקבלה שני זוגות התפילין ויש להניחם יחד כדי שהברכה תחול על שניהם - יש לסמוך על שיטת הגר"א ולהניח את שתי התפילין במקום הכשר לשיטתו. ובלשונו:

"ולדעת הגאון רבינו אליהו מוויילנא ז"ל כל מקום בשר הגבוה כשר, גם אותו החלק הנמשך בחצי הסמוך לבית השחי, ובספרי מקבציאל העליתי דלכתחילה צריך לחוש לסברת הפוסקים דסבירא דבחי השני לא יניח תפילין, ולכן הלבוש רש"י ור"ת ביחד יזהר לעשותם קטנים כדי שיוכל להניחם על בשר תפוח שבחי הראשון של הפרק. והיכא דלא אפשר בהכי יש לסמוך על סברת הגאון רבי אליהו מוויילנא ז"ל הנזכר, דסבירא ליה דכל בשר הקיבורת ראוי להניח בו תפילין."

ב. **הרב עובדיה** (יחזק דעת ה, ג) חלק וסבר, שבמקרה מעין זה יש להניח תפילין של רש"י ושל רבינו תם בנפרד. בטעם הדבר נימק, שכיוון שלדעת השולחן ערוך הנחת תפילין של רבינו תם היא רק ממידת חסידות, לא ייתכן שבשביל מידת חסידות יסמכו על שיטת הגר"א ויזנחו את פסק השולחן ערוך והרמ"א האוסרים להניח תפילין בחצי הסמוך לכתף.

לא זו בלבד, במעשה זה של הנחת שני הזוגות יחד יש חומרא מיוחדת. שכן כאשר מניחים את שני זוגות התפילין יחד, התפילין הקרובות לכתף הן התפילין של רש"י, כך שאם חלק מהתפילין ייכנסו לחלק האסור בהנחה לדעת השולחן ערוך, התפילין של רש"י ייכנסו, ולא ייצאו ידי חובת הנחתם.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו²...

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com